

Türkçe Baskıya Sunuş

Demokrasi karşısında İslam'ın 2013 de yayınlanmasından bu yana demokrasi sorunuyla ilgili çok sayıda olay Ortadoğu'yu etkilemiş ve Türkiye de bu olayların dışında kalmamıştır. Bunlar bizi dünyanın bu bölgesinde demokrasinin geleceği ve onun alabileceği biçimler hakkında kendimize sorular sormaya itmektir.

Günümüzde demokrasi terimini kullandığımız zaman, aynı anda gerçeklikte birleşmeleri sanki apaçık bir şeymiş gibi iki şeyi bir arada düşünmekteyiz. Burada bir yanda çoğunluğun oyuyla, iradesini ifade eden halk tarafından kullanılan iktidar söz konusudur. Diğer yanda insan haklarına, düşünce özgürlüğüne, iktidarın eleştirilmesine kadar giden basın özgürlüğüne, azınlıkların toplum içindeki yerine gösterilen saygı söz konusudur. Ancak bu iki çizgi arasında bir öncel uyum yoktur.

Yunan demokrasisinin merkezinde yer alan halkın iktidarı konusunda Benjamin Constant “eskilerin özgürlüğü”nü zikretmekteydi: “Bu özgürlük, tam egemenliğin çok sayıda parçasını doğrudan, ama kolektif olarak kullanmaktan ibaretti [...], fakat [...] eskiler bireyin, bütünü otoritesine tam olarak boyun eğmesini bu kolektif özgürlükle uzlaşabilir görmekteydiler.”¹ Batı dünyasında, Aydınlanma Çağı'nda ortaya çıkan “modernlerin özgürlüğü” ise daha başkadır: “O herkes için sadece yasalara boyun eğme hakkı, bir veya birkaç kişinin keyfi iradesi sonucu tutuklanmama, hapiste tutulmama, öldü-

¹ Benjamin Constant, *De la liberté des anciens comparée à celle des modernes*, (1819), *Les liberaux* içinde Cilt II, Pierre Manent tarafından seçilmiş ve sunulmuş metinler, Hachette, 1986, s. 74-75.

rülmeme veya herhangi bir biçimde kötü muameleye tabi tutulmama kudretidir. O, herkes için düşüncesini belirtme, işini seçme ve yapma, [...] izin almaksızın ve nedenleri veya adımları konusunda hesap vermeksizin istediği yere gitme veya gelme hakkıdır”.²

Çoğunluğun iradesini kabul ettirme kudretiyle her insanın kendi istediği yolu izleme hakkını birbiriyle nasıl uzlaştırabiliriz? En büyük sayının görüşlerini paylaşmayan insanlar için hangi düşünce hakkı sözkonusudur? Filozoflar tarafından bu sorulara verilen cevaplar ise ikna edici olmaktan uzaktır. Rousseau’yu düşünelim: “Fakat bir insanın nasıl hem özgür olabileceği hem de kendisinin iradesi olmayan iradelere boyun eğmeye mecbur olacağı soruluyor. Zıt görüşlerde olanlar nasıl hem özgür olabilir hem de rıza göstermedikleri yasalara boyun eğebilir? Cevabım, bu sorunun kötü sorulmuş bir soru olduğudur: [...] Devletin bütün üyelerinin değişmeyen iradesi, genel iradedir [...]. Halk meclisinde bir kanun teklifi yapıldığında onlara sorulan şey bu teklifi tasvip mi ettikleri yoksa ret mi ettikleri değildir; onun onların temsil ettikleri genel iradeye uygun olup olmadığıdır. Her biri oyunu verirken bu konuda düşüncesini söyler ve oyların hesaplanmasından genel iradenin ifadesi çıkar. Benimkine zıt olan görüş üstün geldiğinde bu benim yanılmış olduğumdan ve genel irade olduğunu düşündüğüm şeyin o olmamasından başka bir şeyi göstermez. Benim bireysel görüşüm üstün gelmiş olsaydı istemiş olduğum şeyden başka bir şey yapmış olacaktım, o zaman ben özgür olmamış olacaktım”.³ Bu cümleler, Sofistlerin sözlerinin olmuş olmaları mümkün olduğu gibi entelektüel olarak parlaktır.

Aslında toplumların hayatında, halkın iktidarı anlamında demokrasinin ortaya çıkışı zorunlu olarak, herkesin kendi görüşlerine göre hayatını istediği yönde yaşama hakkının daha büyük bir kabulü anlamına gelmemiştir.

Halkların kendi kendilerini yönetme hakkına gönderme, ulus-devletlerin lehine imparatorlukların ortadan kalkmasına yol açtığına, monarkın iktidarının halka devredilmesi anlamında demokratik bir ilerleme gerçekleşmiştir. Ama bu dahi, zorunlu olarak düşünce ve hayat çoğulculuğunun kabulüne elverişli bir şey olmaktan uzak olmuştur. Özellikle Osmanlı İmparatorluğu’nda görüldüğü gibi imparatorluklarda otokrat, bazı bakımlardan toplumun dışındadır. O bir arada yaşayan ve her biri kendi adına hükümdara bağlılık gösteren milletlerin hiçbirine bağlı değildir. İstanbul’da bugün hâlâ kalmışları görülen eski Ermeni, Rum vb. mahallelerinde her topluluk, özellikle

² Aynı yer, s. 74.

³ Jean-Jacques Rousseau, *Du contrat social*, (1762), Garnier-Flammarion, 1975, s. 148-149.

aile hukuku alanında kendi kuralları, kendi öğretim, ibadet sistemiyle geniş ölçüde özerk bir biçimde yaşamaktaydı. Genel olarak otokrat, birlikte yaşayan topluluklardan biriyle ilişkili olsa da özellikle çalışkan ve hüner sahibi toplulukların varlığından elde edebileceği ekonomik çıkara çok duyarlı olarak davranmaktaydı. Bu ise onu bu toplulukları, çoğunluğun baskısına karşı korumaya itmekteydi. İster çoğunluğu meydana getiren topluluk, ister diğer topluluklar sözkonusu olsun herkes bir tür yarı-özgürlükten istifade etmekteydi. Şüphesiz bu özgürlük sınırlıydı ve özellikle Müslüman ülkelerdeki zımmilerin statüsünün pek imrenilecek bir yanı yoktu, ama gene de burada belli bir çoğulculuğa saygı gösterilmekteydi.

İmparatorlukların, çoğunluğun iktidarına boyun eğen yurttaşlardan meydana gelen uluslara dönüşmesiyle azınlıkların durumu otokrat bir iktidarın altında olduğundan daha büyük bir tehdit altına girmiştir. Bu özellikle dinî azınlıklarla ilgili olarak geçerli olmuştur. Çünkü çoğunluğun kendi yönetimlerine uymayan insanlara çok az hoşgörü göstermesi mümkündür. Konuyla ilgili Tocqueville'in sözlerini hatırlayalım. Bundan çoğunluğun egemen olduğu bir toplumda azınlıkların kaderlerinden endişe duymalarının nedeni anlaşılabilir. Böylece bugün Suriye'de Dürziler ve Hristiyanlar Beşar Esad'a karşı çıkan harekete katılmakta tereddüt etmektedirler; Esad bir zorba olmakla birlikte onlar birbirlerine onun yönetimi altında Sünni bir çoğunluğun iktidarı altında olacaklarından daha az tehdit altında olacaklarını söylemektedirler.

Çoğunluğun iktidarını azınlıkların haklarıyla birleştirme ve belli bir çoğulculuğun kabulü konusundaki bu genel güçlük, halkın çoğunluğunun birliği az veya çok istemesine göre çok çeşitli arbitrajlara götürmüştür. Bundan da çoğunluğun oyunu neye mal olursa olsun ele geçirmek isteyen kişiler tarafından takip edilen siyasetlerle ilgili sonuçlar çıkmıştır. Böylece günümüzde Batı dünyası tam bir tereddüt içinde bulunmaktadır. Bir yandan birey hakları ve azınlıklara değer verilmesi her zamankinden daha çok vurgulanan bir şey olurken, diğer yandan ulusal topluluk duygusunun belli bir kaybı, Avrupa'da olduğu gibi Birleşik Devletler'de de popülizmin yükselişini beslemektedir.

Bu problemlili durumlarda dinî gelenekler için içine girmektedir. İslâm'da durum böyledir: İslâm, paylaşılan kesinliklerin birbiriyle kaynaştırdığı bir topluluğun birliğine ilişkin bir özleme sahiptir. Bu özlem sadece asıl anlamda dinî alanı belirlememektedir, kültürün çeşitli alanlarıyla ilgili olarak da mevcuttur. İslâm'ın egemen olduğu her yerde, ekonomik işletmelerin işleyişi gibi, son derecede dünyevi bir alanda bile onunla karşılaşmaktayız. Bu ise bu birliğe mutlaka ulaşıldığı anlamına gelmemektedir - bin yıldan beri Sünni

ve Şii dünyaların birbiriyle acımasız mücadelesini düşünelim-. Temel bir referans olan bu birlik özlemi, bölünme faktörü olanı şeytanlaştırmaya götürmektedir ve böylece yaşanan gerçekliğin hayal edilen şeye hemen hemen hiç benzemediği ortaya çıkmaktadır. Her halükarda bu durum barışçı bir çoğulculuğun ortaya çıkmasını zorlaştırmaktadır.

İslâm'ın bu genel eğilimi her ülkenin tarihine bağlı olarak kendi aralarında önemli ölçüde farklılık gösteren toplumsal yaşam biçimleriyle bağdaştırılabilir. Bu noktada onların her birinde İslâm ile İslâm öncesi kültürlerin karşılaşmasının götürdüğü az çok telifçi biçimler için içine girmektedir. Örnek olarak Endonezya'daki Hinducu mirası düşünelim. Bu açıdan Türkiye'ye bu karşılaşmanın tuttuğu önemli yer damgasını vurmuştur. Türkiye Müslüman ülkeler arasında özeldir. Ancak Türkiye'de bu karşılaşmanın meydana geliş tarzı, demokrasi sorununun bu ülkede kendisini dikenli bir şekilde göstermesine katkıda bulunmaktadır. Sözünu ettiğimiz şey; Türkiye'de düşünce özgürlüğünün taraftarı bir tür Aydınlanmacı İslâm'ın ortaya çıkmasına götüren, bir Türk İslâm'ının meydana gelmesinden çok, dışarıya fazla açık olmayan bir İslâm'ın yanında toplumun gayri İslâmileştirilmesi yönündeki laik militan akımlardır. Bu ikilik Rusya'da 19. yüzyılda Slavcılarla Batıcular arasındaki ikilik gibi çok kalıcı olma tehlikesini de içermektedir.

Son on yıllar içinde Türkiye'nin gelişmesine, halkın dürüst seçimler vasıtasıyla yöneticilerini özgürce seçme kudretine sahip olması anlamında inkâr edilemez demokratik bir ilerleme dalgasını vurmuştur. Bu olayla Türkiye'yle Avrupa Birliği arasında bir yakınlaşma imkânı ortaya çıkmıştır. Buna paralel olarak uzun zamandan beri iktidarda olan, ama azınlıkta kalan laik akım, iktidardan uzaklaştığını görmüştür. Halkın iktidarıyla bireylerin haklarına saygı arasında, öncel bir uyum olduğu yönündeki yerleşik demokrasi anlayışının tersine Türkiye'nin birinci anlamdaki demokratikleşmesi, ikinci anlamda bir demokratikleşmeye yol açmamıştır. Ortaya çıkıyor gibi görünen toplumun yeniden İslâmileştirilmesi, hatta birçok bakımdan onu çoğunluğun iradesine saygı göstermeyen laik bir iktidarın hüküm sürdüğü dönemde olduğundan da daha hoşgörüsüz kılmaya doğru götürmektedir. Böylece günümüz Türkiye'sinde sözkonusu olan şey Batılılaşmış azınlığın yeri gibi, durumu Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin azarlamaları ve onları takiben iktidarın vaatlerine rağmen hemen hemen hiç iyileşmemiş gibi görünen Alevi azınlığının yeridir.

Türkiye’de çoğunluğu, yöneticilerini seçmelerine imkân veren özgür seçimlerin uygulamaya geçirilmesi temel bir demokratik kazanım olsa da, çoğunluğun seçmiş olduğu yöneticilerin eyleminde olduğu gibi gündelik hayatta da toplumsal bakımdan baskıcı olarak görünmemesi için alınması gereken yolun ne olduğunu, kendimize sorabiliriz ve bu da dünyanın bir çok başka yerinde olduğu gibi önemli olan İslâm’ın çoğulculuğa daha müsait bir yönde gelişme kapasitesidir.

PHILIPPE D’IRRIBARNE
Paris, Mart 2017

Çevirenin Önsözü

Bu kitabın yazarı olan Philippe d'Iribarne özel olarak İslâm, İslâm dünyası, İslâm kültürüyle ilgilenen biri değil. O, ne bir İslâm felsefecisi ne İslâm tarihçisi veya hukukçusu; bir mühendis, sosyolog, etnolog, hatta antropolog. Ünlü Paris École Polytechnique'ten mezun. Bir süreliğine Fas hükümeti nezinde maden mühendisi olarak çalıştıktan sonra 1964-1972 yılları arasında Fransa'da Ekonomi ve Maliye Bakanlığı'nda çeşitli yüksek bürokratik görevlerde bulunmuş ve 1973'te ünlü Fransız Ulusal Bilimsel Araştırmalar Merkezi'ne (CNRS) geçerek 2003 yılında emekliye ayrıldığı tarihe kadar bu merkezde araştırmacı, araştırma direktörü olarak çalışmıştır.

Demokrasi Karşısında İslâm, Philippe d'Iribarne'ın 2013 yılında yayınlanmış bir kitabı. Bu tarihe kadar, elinizde tuttuğunuz kitabın sonunda bazılarını işaret edilen çok sayıda eser kaleme almış. Bunlar en genel olarak kültürler arası karşılaştırmalarla ilgili çalışmalar. Daha özel olarak farklı ulusal kültürlerin, örgütlerin, şirketlerin ve işletmelerin işleyişi üzerindeki etkilerini ele alan çalışmalar. Bu bağlamda o, bu kitabın Giriş bölümünde kısaca işaret ettiği üzere uzun bir süre Avrupa toplumlarının siyasi kültürleri arasındaki görüş farklarıyla; örneğin Anglo-Sakson, Alman ve Fransız dünyasında, özgürlük kavramı konusundaki farklı görüş ve anlayışlarla ilgilenmiş. İslâm dünyası, daha doğrusu çeşitli Müslüman ülkeler üzerine yapmış olduğu anket çalışmaları, soruşturmalar ve bunlara dayanarak geliştirdiği analizler de bu türden. Fas'tan Endonezya'ya toplam on Müslüman ülkesinde yürüttüğü araştırmalar, soruşturmalar, bunlardan hareketle geliştirdiği gözlem ve ana-

lizler onu Müslüman ülkelerin demokrasi karşısındaki tutumlarını ve bu tutumun temellerini, gerisinde yatan nedenlerini ele almaya götüren bu kitabı kaleme almaya götürmüştü.

Kitapta özel olarak iki araştırmadan söz edilmektedir: Bunlar Fas'ta yöneticiler sendikasına bağlı bir araştırma merkezi tarafından Fas şirketleri üzerinde yapılmış olan bir araştırmayla, yazarın başında bulunduğu bir araştırma ekibi tarafından Fransız kökenli ünlü bir şirketin (çimento ve yapı malzemeleri alanında bir dünya markası olan Lafarge'ın) Ürdün ulusal şubesi çalışanları üzerinde yapılmış olan diğer bir araştırma. Bununla birlikte, normal olarak son derecede dünyevileşmiş, modern dünyayla bütünleşmiş olması gereken ve gerçekten de öyle olan bu şirketlerin veya işletmelerin personeli üzerinde yapılan bu çalışmalar, yazara, Batı'daki benzerlerinden farklı bir iş ahlakını, bir ilişkiler ve değerler sistemini göstermiştir. Yazarın çalışmalardan ve kitapta zikrettiği benzeri diğer araştırmalardan hareketle vardığı sonuç, bu Müslüman ülkelerdeki sözkonusu işletmelerin mensuplarının Batı'daki benzeri şirket mensuplarından çeşitli bakımlardan farklı olduğudur. Bu farklar içinde en önemli ikisi, yazar tarafından onlar arasında çoğulculuğa, farklı görüşlere karşı gösterilen çekingenlik, korku, hatta nefretle mutlak bir hakikate ve bunun yanında karizma sahibi güvenilir bir lidere duyulan ihtiyaç ve özlem olarak kendini göstermektedir. Yazar farklılığa, çoğulculuğa karşı gösterilen bu olumsuz tutumun arkasında Müslüman halkların en büyük korkusu olan bölünme, fitne korkusunu görmekte, mutlak bir hakikate ve karizma sahibi, güvenilir bir lidere sahip olma ihtiyaç ve özleminin bu korkuyu destekler mahiyette olmak üzere her türlü tartışma, müzakere ortam ve imkânını engellediğini ileri sürmektedir.

Yazarın böylece bu kitaptaki temel sorusu ortaya çıkmaktadır: Bu, Müslüman dünyasındaki bu bölünme, fitne korkusuyla birlik özlemi ve hakikat ve güvenilir, karizmatik lider ihtiyacının kökenlerini, nedenlerini araştırmak; bunun İslâm ülkelerinin tarihsel kültürel olumsal koşullarından mı ileri geldiği, yoksa bizzat İslâm dininin temel metinlerinden, geleneklerinden, İslâm kültürünün bizzat kendisinden mi kaynaklandığıdır.

Yazar bu soruya cevap olacak geniş kapsamlı tarihsel-kültürel araştırmayı esas olarak üç alanda, üç düzlemde yürütmektedir: İslâm'ın temel kutsal metni, metinleri düzleminde, İslâm kültürünün en parlak başarılarından birini teşkil eden İslâm felsefesi, bu hareket içinde yer alan İbni Sina ve İbni Rüşd gibi en önemli temsilcilerin bilgi kuramları, hakikat anlayışları düzleminde ve nihayet İslâmi hayat, İslâmi toplum, birlikte yaşama, iyi ve doğru yaşama anlayışının en hakiki ifadesi olan İslâm hukuku, fıkıh düzleminde.

Yazar sözünü ettiğimiz bu alan ve düzlemlerde yürüttüğü, soruşturma ve incelemesinin geniş bir özetini sonuç bölümünde vermektedir. Ancak kitabın Birinci Bölümü de bu sonucu bir biçimde önceden haber vermektedir: Bu, çok kısaca söylemek gerekirse, ‘İslâm’ın ne her şey olduğu, ne de hiçbir şey olduğu’dur. Yazara göre, İslâm dünyasında, Müslüman ülkelerinde, tarih boyunca ve günümüzde karşılaştığımız her şeyin nedeninin, sorumlusunun İslâm dini, İslâm öğretisi olduğunu söylemek İslâm’ı bir tür ‘deus ex machina’ olarak kullanmak, İslâmcıların kendisinden ancak memnun olabilecekleri bir özcülüğe düşmek olacaktır. Ama öte yandan tarihsel, coğrafi, etnik, kültürel vb. farklılıkları altında veya arkasında Müslümanların İslâm diye özsel-tözel bir şeyi paylaşmadıkları veya Kur’an’a ve Peygamber’e referansın önemli bir olgu veya gerçeğe işaret etmediğini ileri sürmek de, ne üzerinde konuştuğumuzu unutmak veya konumuzu ciddiye almamak anlamına gelecektir. İslâm, çeşitlilik ve farklılıkları altında, Müslüman ülkelerin, halkların, bireylerin, birliğini, belleğini sağlayan ortak şey, tek olmamakla birlikte onların zihin evrenlerini, değer dünyalarını, yaşam anlayışlarını, kısaca düşünce, duygu ve davranışlarını en derin bir şekilde belirlemiş olan ve halen de belirlemeye devam eden en önemli kimlik, kişilik, aidiyet faktörüdür.

Yazar dünyada demokrasiyle sorunu olan tek dinin İslâm olmadığını, öte yandan Müslüman ülkelerde demokrasinin karşılaştığı güçlüklerin tek nedeninin yine İslâm olmadığını bilmekte ve bunu açık bir biçimde ifade etmektedir. Buna ek olarak tarihte Hıristiyanlığın da demokrasi, insan hakları vb. konulardaki sicilinin tamamen lekesiz olmadığını hatırlamayı ihmal etmemektedir. Ama İslâm’ın ve Müslüman halkların demokrasiyle ilgili sorun veya güçlüklerinin Hıristiyanlığa ve Hıristiyan halklara göre daha derin, daha ilkesel nedenlerden kaynaklandığını düşünmektedir. Bunların başında ona göre her iki dinin kutsal metinlerinde karşılaşılan hakikat, bilgi, şüphe, hakikate ulaşma, tartışma, tartışmanın değeri, görüş ayrılığı üzerine birbirinden çok farklı olan görüş, anlayış ve değerlendirmeler gelmektedir. Bu bağlamda olmak üzere yazar kitabın İkinci Bölümü’nü ‘Kur’an’da kesinlik, şüphe ve tartışma’ya ayırmakta, Altıncı Bölüm’de ise bu aynı araştırmayı Hıristiyanlığın kutsal metni olan İnciller, İsa’nın kişiliği ve Havarilerin karakterleriyle ilgili olarak tekrar etmektedir. Bu bölümlerde görüş ve düşüncelerini özel olarak Kur’an ve İnciller’den zikrettiği ve geniş bir biçimde yorumladığı çok sayıda malzeme yardımıyla ortaya koymakta veya desteklemektedir.

Bu vesileyle yazar son derecede önemli bir soruyu ortaya atma cesaret ve dürüstlüğünü göstermektedir. Bu, dinler arası karşılaştırmalar yapma ve de-

mokrazi gibi çağımızın en önemli kurumlarından ve değerlerinden biri açısından dinleri birbirleriyle karşılaştırmaya tabi tutmanın ‘politik olarak doğru’ (*politically correct*) bir tutum olup, olmadığı sorusudur. Çünkü yazarın kendisinin de belirttiği gibi bu, “kültürler ve uygarlıklar arasında her zamankinden daha fazla bir uzlaştırma ihtiyacında olduğumuz bir zamanda bir ‘uygarlıklar çatışması’na yol açma tehlikesini içermekte değil midir?” Yazarın bu soruya verdiği cevabın önemli olduğunu düşünüyorum ve bundan dolayı onu burada kendisine dikkati çekmek üzere geniş olarak alıntılanmak istiyorum:

“Bu analizlerden elde etmeyi umduğumuz şey nedir? Onlar Batı’yla İslâm dünyası arasında büyük bir fark olduğunu aydınlığa kavuşturma ve böylece kültürler ve uygarlıklar arasında her zamankinden daha fazla bir uzlaştırma ihtiyacında olduğumuz bir zamanda bir ‘uygarlıklar çatışması’na yol açma tehlikesini içermiyorlar mı? Ama ötekiyle ilişki içine girmenin en iyi tarzı onda farklı olanı görmeyi, onun kendi tutarlılığı içinde dünya ile ilgili olarak kendisine özgü bir bakış tarzı olduğunu kabul etmeyi reddetmekten mi geçer? Bu reddediş aslında bizi ötekine gerçekten kendimize benzer bir varlık olarak bakmaya değil, onun aynı zamanda hem gerçeğe hem de hayali inşaaya ait unsurlardan beslenen bulanık bir imgesini yaratmaya götürmez mi? Ötekinin ‘bizim gibi’ olduğunu veya bizi dinlediği takdirde bizim gibi olması için atması gereken çok küçük adım olduğunu söylemek, onu inkâr etmenin ince bir biçimi değil midir? İslâm’ın güç oyunlarının basit bir aracından başka bir şey olmadığını, hayata anlam verme konusunda hiçbir katkısı olmadığını söylemek gerçekten İslâm dünyasına saygı mı göstermektir? Kültürleri ve dinleri ne olursa olsun bütün halkların anladığımız tarzda demokrasinin nimetlerini paylaşmayı büyük bir tutkuyla beklediklerini söylemek, İslâm dünyası, özel olarak Arap dünyası hakkında bizi şimdiye kadar akli başında politikalara götürdü mü?” (Bkz. bu kitapta s. 12 ve 13)

Kitabın özel bir ilgi ile okunmayı gerektiren bir kısmının demokrasinin İslâm dünyasındaki geleceğini tartıştığı ‘Hangi gelecek?’ başlıklı kısım olduğu görüşümdedir. Yazar İslâm dünyasında, özellikle Batı’da yaşayan Müslüman aydınlar içinde bir bölümünün ‘liberal bir İslâm’ peşinde koştuğunu görmekte, ancak bu arayışın ciddi bir geleceği olmadığını düşünmektedir. Ona göre Muhammed Arkoun, Tarek Oubrou gibi liberal veya özgürlükçü Müslüman düşünürlerinin temsil ettiği bu hareketin dar bir entelektüel çevrenin dışına çıkmak ve geniş Müslüman çevreler tarafından kabul görme şansı bulunmamaktadır.

Yazarın üzerinde durduğu belki daha önemli bir diğer konu çağımızda Batı ülkelerinde yaşayan ve artık bu ülkelerin vatandaşı olan Müslümanların, özellikle onların genç kuşaklarının gelecekleridir. Yazar sayıları gitgide artan

bu kuşakların gelecekleri hakkında da fazla iyimser değildir. Hatta onların bir kısmının bir karşı-toplum yaratmaya doğru gittiğini görmekte ve bundan endişe duymaktadır. Ona göre “Helâl kültü ve sıkı bir cemaat kontrolünün damgasını taşıyan bir hayat yaşayan bu insanlar” Batı’ya karşı ölümcül bir kinle dolu bir karşı-toplum yaratmaya yönelme tehlikesi göstermekte ve maalesef Batı ile İslâm’ı uzlaştıracak etkili bir kuram veya akım, ne İslâm dünyasında ne de Batı ülkelerinde yaşayan Müslümanlar arasında ufukta görünmemektedir. Bunun sonucu olarak geçmişte Müslüman ülkelerde Müslüman olmayan halkları ve insanları bekleyen akıbet, gelecekte ana akım Müslüman grupların dışında kalan sözkonusu liberal veya yenilikçi Müslümanların başına gelme ihtimal ve tehlikesini içermektedir.

Bunlar şüphesiz karamsar gözlemler veya düşüncelerdir. Ama daha iyimser düşüncelere sahip olmak için doğrusu ortalıkta fazla neden de görünmemektedir. Dürüstlük en önemli erdemdir; bununla birlikte farklı ve daha iyimser bir görüşe sahip olanların görüşlerini duymak da herkesin ihtiyacıdır.

PROF. DR. AHMET ARSLAN